

cat
Fic
C.T.C.

Mr. Ir. B. W. HAVEMAN

Leidschegracht 57 II
Telefoon 30380 - Giro 154233

AMSTERDAM, September 1945.

Aan de directies der ondernemingen, die in de jaren 1942-1944 bij het kantoor aan de Schotersingel 9 te Haarlem aangesloten waren en aan hen, die daarmee op enigerlei andere wijze in betrekking stonden.

MIJNE HEREN,

Nu de drukke werkzaamheden, welke mij na de bevrijding — in verband met mijn toen nog niet geheel op orde zijnde gezondheidstoestand — min of meer overvielen, dit toelaten, stel ik het op hoge prijs enkele woorden tot U te richten. Het verheugt mij U thans, in de eerste plaats, geluk te wensen met de bevrijding van ons gehele Koninkrijk. De vreugde hierover wordt getemperd door het leed dat voortduurt en de verwoestingen, welke de terugkeer van normale maatschappelijke toestanden bemmeren. Moge de energie en het doorzettingsvermogen, welke nodig zijn de hedendaagse chaos te overwinnen, bij U allen onverwoestbaar zijn gebleken.

Tevens richt ik mij gaarne tot U, teneinde U — nu de herwonnen vrijheid van het woord algehele opening van zaken toelaat — een kort persoonlijk verslag te geven van de werkzaamheden van ons kantoor sedert de oprichting daarvan in het voorjaar 1942.

Voorgeschiedenis.

In het voorjaar van 1941 nam de activiteit van het voormalige College van Rijksbemiddelaars (CvR) op het gebied van voor gehele bedrijfstakken geldende loonregelingen toe. Deze activiteit was gebaseerd op de Verordening 117/1940 van November 1940. Ook van de zijde van het bedrijfsleven was men ter zake diligent. Zo had het secretariaat van de Algemene Werkgeversvereniging (AWV) een mantelregeling in voorbereiding, waarin algemene arbeidsvoorwaarden (vacantie, verlet, overuren, enz. enz.) geregeld werden. Bedrijfstaks- of ondernemingsgewijs zouden loon-

regelingen in engeren zin in deze mantelregeling gevat kunnen worden. De onderhandelingen over deze regeling vonden plaats met de besturen van de toen nog bestaande fabrieksarbeidersbonden.

Na de opheffing in de zomer-1941 van de confessionele arbeidersvakcentrales en van de bij de Raad van Bestuur aangesloten werkgeverscentrales, werden de onderhandelingen gestaakt. Het ontwerp-mantelregeling bleef liggen om enkele maanden later op andere wijze dienst te doen.

Inmiddels had het CvR tot taak gekregen in een korte spanne tijds de lonen van de in dit opzicht achtergebleven bedrijfstakken aan te passen bij het intussen aanzienlijk gestegen prijspeil. In het vooruitzicht stond de voorbereiding en vaststelling van een groot aantal loonregelingen, de z.g. „noodverbanden”. Het CvR stelde zich hierbij tot richtsnoer, dat het de voorbereiding in handen zou leggen van deskundigen, waarmede aangeduid werden de teruggetreden of afgezette bestuursleden van de arbeidersvakverenigingen en de vertegenwoordigers van de al dan niet opgeheven werkgeversverenigingen.

Bij de AWW waren tal van ondernemingen aangesloten behorende tot verschillende bedrijfstakken, wier belangen bij de komende regelingen betrokken zouden zijn. Het was gemakkelijk te voorzien, dat de werkzaamheid van het secretariaat der vereniging aanzienlijk zou uitdijen. Mr. F. H. A. de Graaff, de secretris der vereniging was tevens benoemd tot secretaris van de Bedrijfsgroep-Papier en Papierverwerkende Industrie en der Bedrijfsgroep Houtindustrie, alsmede van verschillende Vakgroepen onder deze Bedrijfsgroepen ressorterende, terwijl hij ook de functie van Directeur van het Rijksbureau voor Papier vervulde. Hierdoor was het noodzakelijk, dat in de vacante plaats van den tweeden secretaris voorzien werd. Enkele besprekingen tussen mr. de Graaff en mij vonden plaats, waarna ik per 1 September 1941 als tweede secretaris in dienst van de AWW trad. Weliswaar was het perspectief niet zeer gunstig, daar de bezetters der werkgeversverenigingen slecht gezind waren, zodat de opheffing van de AWW slechts een kwestie van tijd leek, anderzijds was het CvR, aan welks secretariaat ik tevoren verbonden was, als **Nederlands** orgaan ten dode opgeschreven. Bovendien had ik na de maatregelen tegen het Joodse lid van het College, Prof. Mr. A. C. Josephus Jitta, die ondanks veel leed de oorlog gelukkig overleefd heeft, den voorzitter te kennen gegeven, dat ik het secretariaat wenste te verlaten. Het kwam mij voor, dat ik in de tijd, welke het zou nemen voordat de AWW en het CvR hun einde zouden vinden, het Nederlandse belang bij de ontwikkeling van de loonpolitiek bij de AWW geheel onbelemmerd zou

kunnen dienen, terwijl bij het CvR de Duitse druk — waaraan overigens op voortreffelijke wijze weerstand werd geboden — toenam. Dit bepaalde mijn beslissing en ik kwam niet bedrogen uit. Met volledige instemming van het DB heeft het secretariaat een bijdrage kunnen leveren tot het voeren van een nationale loonpolitiek. De behartiging van „belangen” in engeren zin week hier-voor geheel terug.

Loonregelingen.

In de periode van September 1941 tot November 1942 (opheffing van het CvR) bracht het secretariaat van de AWW en, na de opheffing der vereniging, ons kantoor veertien landelijke loonregelingen tot stand. In het bijzonder moet hierbij vermelding worden gemaakt van de loonregeling voor de Zuivelindustrie en het Melkinrichtingbedrijf, een stuk werk, dat na een jaar onderhandelingen, waaraan de FNZ en VVZM zeer actief deelnamen, gereed kwam. Er was door deze verenigingen een, vooral in later tijden, illegaal werkende kerncommissie benoemd, die het merendeel der moeilijkheden en vraagstukken, welke zich voordeden, tot een oplossing bracht. De uitvoering der regeling, welke juist bij het verscheiden van het CvR in de Staatscourant verscheen, werd in handen gelegd van Dr. Ir. A. W. Hacke, die deze overliet aan het bureau der kerncommissie. Hierdoor bleef deze uitvoering in vakkundige handen. Zelfs nadat de Gemachtigde van de Arbeid de uitvoering tot zich getrokken had, bleef het bureau zijn werkzaamheden zelfstandig voortzetten.

In deze loonregelingen werden de belangrijkste bepalingen van de gereedliggende mantelregeling verwerkt. Het CvR nam ze tevens over in tal van andere regelingen, zodat zij vrij algemeen gelding verkregen en zodoende in hoge mate tot de uniformering der arbeidsvoorwaarden bijdroegen.

Oprichting van het kantoor.

In het voorjaar 1942 werd het duidelijk, dat de AWW haar einde naderde. Het Nederlands Arbeidsfront pretendeerde de representatieve sociale organisatie te zijn voor werkgevers en arbeiders, waarnaast voor geen andere werkgeversvereniging of arbeidersorganisatie plaats was. Teneinde te voorkomen, dat de AWW door het NAF met al haar eigendommen opgeslokt zou worden, werd zij als „economische” vereniging geconstrueerd en in liquidatie gebracht door de Hoofdgroep Industrie. Tot liquidateuren werden de voorzitter en secretaris benoemd.

In deze periode besloten de heer de Graaff en ik tot oprichting van een particulier kantoor, dat de werkzaamheden van de AWW

zoveel mogelijk zou voortzetten. De AWW-in-liquidatie werkte nog voort, doch alle belangrijke aangelegenheden werden geleidelijk overgeheveld in het kantoor. Toen dan ook door verraad van een der leden der AWW aan de vereniging iedere werkzaamheid onmogelijk gemaakt werd, kon het kantoor zijn taak onmiddellijk aanvangen. Ongeveer 70 % van de AWW-leden lieten zich niet door de omstandigheden afschrikken en deden zich bij het kantoor inschrijven. Tal van nimmer bij de AWW aangesloten ondernemingen maakten van de diensten van het kantoor gebruik.

Legale periode.

Een merkwaardig jaar brak aan. Het NAF poogde allerwegen vaste grond te krijgen door het houden van bedrijfsappèls. Een welberaden tegenactie werd ingezet, waarbij de aangesloten ondernemingen gebruik konden maken van de ervaringen, welke in de praktijk opgedaan werden. Het kantoor werkte tegelijkertijd als juridisch adviseur en als inlichtingendienst. Alle stukken en gegevens, welke het daglicht niet mochten zien, werden in een geheim archief, dat zich eerst te Utrecht, later in de magazijnen van de Uitg. Mij. H. D. Tjeenk Willink te Haarlem bevond. Een woord van grote erkentelijkheid voor de vriendschappelijke en grote hulpvaardigheid, waarmede de heer E. Lefebvre ons bij deze en andere moeilijkheden hielp, mag hier zeker niet achterwege blijven.

Uittreden Mr. de Graaff.

Door een oekase van Mr. Woltersom, welke aan functionarissen van de bedrijfsorganisatie verbood tegelijkertijd verbonden te zijn aan een sociaal-adviesbureau, werd Mr. de Graaff in November 1942 genoopt de band met het kantoor formeel te verbreken. In werkelijkheid bleef er steeds een goed en vriendschappelijk overleg tussen hem en mij over de algemene leiding van het kantoor.

Sociale voormannen.

In 1942 ontwikkelde de strijd tegen het NAF zich ook op een ander front. De leider van het NAF trachtte allerwegen in overleg te treden met werkgevers, teneinde in iedere onderneming te komen tot de benoeming van een z.g. socialen voorman. De desbetreffende verordening liet ruimte voor een weloverwogen tegenspel. Volgens de letterlijke tekst behoefde de werkgever bij deze benoeming generlei medewerking te verlenen. Zij geschiedde eenzijdig vanwege het NAF uit de leden van het personeel. De sociale voorman moest echter het vertrouwen hebben van personeel en van den „Betriebsführer“, zo wilde de verordening. Verschillende gevallen deden zich voor dat bij ondernemingen, waar geen enkel personeelslid bij het NAF georganiseerd was, gedreigd werd met de benoeming van een socialen voorman van buitenaf. In alle

gevallen waarin de werkgevers hierbij het overleg afwezen, hadden zij succes. Er werd bij hen geen socialen voorman benoemd. Ook wanneer er onder het personeel wel NAF-leden waren, werd onzerzijds geadviseerd niet in overleg met het NAF te treden en tegen een eventuele benoeming te protesteren op grond van de vertrouwenskwestie. Op dit protest kon bij latere moeilijkheden teruggevallen worden. In sommige ondernemingen werd door de directie een „goed” personeelslid in het NAF geschoven en deze als sociale voorman aanbevolen. Deze truc heeft, zoover ik weet, nimmer tot ongelukken geleid. De werkgevers stonden er bij hun man borg voor, dat zij hem later — na de bevrijding — zouden dekken.

Overigens geleele het instituut van den socialen voorman op een ballon, die met veel lawaai werd opgelaten, op zekere hoogte gekomen, tot niets uiteenklapt. In de meeste bedrijven verzandde de man, na enkele maanden activiteit, volkomen.

Loonpolitiek.

Na de opheffing van het College van Rijksbemiddelaars en het optreden van den Gemachtigde voor den Arbeid, ging het kantoor een centrum vormen van waaruit de loonpolitiek der aangesloten bedrijven geleid werd onafhankelijk van de overheidsinstantie en de duitse machthebbers. Waar wrijvingen voorkwamen werd door gematigde loonsverhogingen en de invoering van nieuwe gratificatie- en toeslagsystemen, breuken voorkomen. Systematische uitwisseling van de nieuwste spitsvondigheden in de verschillende bedrijven schiep steeds weer mogelijkheden om buiten de handen van den Gemachtigde te blijven. Een enkele maal werd een geheel nieuw loonsysteem opgezet en ingevoerd, zonder dat de Gemachtigde kans zag tussenbeide te komen.

Een bijzonder woord mag en moet gewijd worden aan de uitstekende sociale gezindheid van talloos vele ondernemers, die het uiterste deden en vaak hun reserves opteerden om hun personeel door steun in geld en natura te helpen hun moeilijkheden in de zware tijden te overwinnen.

Illegale periode.

De werkzaamheid van het kantoor was een doorn in het oog van het NAF, dat tenslotte de SD te hulp riep om het te sluiten. De SD vroeg het archief op, doch mijnerzijds werd geantwoord, dat een archief als door hen bedoeld, niet aanwezig was. Mij werd bij deze gelegenheid uitdrukkelijk verboden verder „sozial-politisch” werkzaam te zijn. Het ongelukkige toeval wilde, dat een andere diensttak van de SD mij tegelijkertijd verdacht van spionage en andere anti-duitse werkzaamheden. Door een persoons-

verwisseling werd een ander gearresteerd en ontving ik tijdig een waarschuwing. Tevens zou ik mij een dierzelfde dagen als reserve-officier moeten melden. Tezamen voldoende redenen tot onderduiken.

Mei 1943 verliet ik het kantoor in Haarlem en opereerde sedertdien van Amsterdam uit. Formeel was ik afwezig. De legale correspondentie werd voortaan getekend door een mijner assistenten, terwijl een dagelijkse koeriersdienst een vlotte afdoening der zaken waarborgde. Anderzijds werd — de meesten Uwer zullen het zich herinneren — de correspondentie voorzichtiger en tot het uiterste beperkt. Vrijwel alle zaken van enig belang werden mondeling afgehandeld.

Als veiligheidsmaatregel lag „ergens in Haarlem” steeds een door mij getekend rondschrjven gereed, waarbij aan alle deelnemende bedrijven geadviseerd werd de banden met ons kantoor onmiddellijk te verbreken en de correspondentie, welke kwaad van kunnen doen, te vernietigen. Dit schrjven zou bij het eerste teken van werkelijk onraad verzonden zijn, terwijl tevens gezorgd was, dat de lijst van deelnemende bedrijven met hun gegevens tijdig vernietigd zou zijn.

Arbeidsinzet.

Na 1943 lag het zwaartepunt van de strijd niet langer bij het NAF, doch bij het verzet tegen de arbeidsinzet. Tezamen met de directies van verschillende bedrijven werd steeds weer naar nieuwe middelen gezocht om de arbeidsinzet te dwarsbomen. Niet bij alle ondernemingen gelukte dit, daar in ieder geval een zeker initiatief en bereidheid tot het lopen van individueel risico nodig was om tot geheel of gedeeltelijk welslagen te komen. Dankbaar herinner ik mij de steun bij deze actie door intensieve uitwisseling van gedachten en ervaringen van verschillende zijden geboden, in het bijzonder van den leider van de sociale afdeling van de onderneming, waar iedere brief van duitse of Nederlandse instantie over dit onderwerp onmiddellijk verbrand werd.

Het karakter van het kantoor en van zijn arbeid werd grotendeels door de deelnemende bedrijven bepaald. Het gemeenschappelijk overleg was doorgaans een activiteit van twee zijden om gezamenlijk een bevredigende oplossing te vinden voor de dagelijkse moeilijkheden. Bij de directies van vele aangesloten ondernemingen heerste een oprechte verzetsgeest, in overeenstemming met de goed Nederlandse aard hun eigen. Homogeen en massaal verzet bleek echter helaas niet mogelijk, daar het aantal „georganiseerde” werkgemers ten opzichte van de massa ongeorganiseerde en onder „Verwaltung” staande bedrijven daartoe te gering was. In de

gegeven omstandigheden moest het verzet een individueel karakter dragen en daardoor een beeld van verbrokkeling en interne zwakte vertonen. In vele gevallen werd ervan gemaakt wat ervan gemaakt kon worden.

Collectieve rationalisatie.

Naast tal van gebruikelijke werkzaamheden (wachtgeldregelingen; pensioenregelingen; procedures e.d.) werd tezamen met Ir. M. G. IJdo in beperkte kring de gedachte van collectieve rationalisatie gepropageerd. Na het einde van de oorlog — zo werd onzerzijds voorzien — zouden zeer hoge eisen gesteld worden aan de productiviteit van ons voortbrengingsapparaat. Meer dan ooit tevoren, zoo meenden wij, zou een efficiënte productie noodzakelijk zijn teneinde de productiekosten tot het laagst mogelijke peil te drukken. Vooral omdat de sociale lasten en de loonkosten een tendenz tot stijging zouden behouden. Een systematische en voortdurende aandacht konden in het verleden slechts de groot-bedrijven aan het rationalisatieprobleem schenken, daar zij door hun omvang voldoende problemen boden voor een full-time werkzaamheid van één of meer specialisten op dit gebied. De middel-grote en kleine bedrijven volstonden veelal met het raadplegen van een bureau op het gebied van bedrijfsorganisatie in incidentele gevallen en het verstrekken van losse opdrachten.

In nauwe en vriendschappelijke samenwerking met Ir. IJdo te Amsterdam werd onzerzijds een systeem uitgewerkt waardoor groepen van middelgrote of kleine bedrijven gezamenlijk het rationalisatieprobleem kunnen aanvatten, waarbij zij voortdurend en voor het kleinste probleem het volle profijt van de werkzaamheid van rationalisatie-specialisten kunnen trekken, zonder daarbij op hoger kosten gejaagd te worden dan de groot-bedrijven met eigen ingenieurs.

Nu het einde van de oorlog hier te lande gekomen is met ingrijpender vernietigingen ook aan productiemiddelen, dan aanvankelijk voorzien en verwacht werd, is de noodzaak tot zeer efficiënte productie in nog groter mate aanwezig. Het zou naar mijn mening verstandig zijn, indien de middelgrote bedrijven hun aarzeling om ten aanzien van het rationalisatieprobleem de handen sterk ineen te slaan, zouden kunnen overwinnen. De vrees, dat de onderlinge concurrentie hierdoor bemoelijkd zou worden, mag thans wel geheel overbodig heten. Wij mogen en zullen uitermate dankbaar zijn, indien de maatschappelijke wederopbouw tot een doelmatig functionerend productieapparaat leidt, dat door aller gemeenschappelijke inspanning de concurrentie met de buitenwereld kan volhouden en het mogelijk maakt de verloren afzetgebieden te herwinnen. Het was een genoegen in bezettingstijd de eerste stappen in de

richting van een nieuwe mogelijkheid in dezen, collectieve rationalisatie, te kunnen zetten.

Verzet.

Zoals den lezer uit het voorgaande gebleken zal zijn, was de belangrijkste werkzaamheid van het kantoor defensief: afweer tegen duitse maatregelen of tegen handelingen van Duits-bevriende zijde. Het doorbladeren van het voormalige geheime archief, waartoe ik onlangs voor de eerste keer gelegenheid had, geeft een gevoel van dankbaarheid, dat zoveel overleg terwille van de goede zaak plaats vond en voor het vertrouwen waarmede de gegeven adviezen aanvaard werden.

Het is enkelen Uwer wellicht bekend, dat ik ook op andere wijze bij het verzetswerk betrokken mocht zijn. In enkele gevallen doorkruiste de werkring van het kantoor de andere. Aan ruim honderd relaties van het kantoor werd, naar gelang de omstandigheden toelieten, de mededelingen van de Voorlichtingsdienst van „Je Maintiendrai” (V.O.D.) al dan niet regelmatig toegezonden. De kosten hiervan werden door het kantoor gedragen.

Het is misschien voor U interessant enkele andere voorbeelden te vernemen van het samenspel tussen kantoor en ondergronds verzet. Eens deelde een fabrikant mij mede, dat de Duitsers op het punt stonden zijn grondstoffen, welke waardevol zouden zijn voor ons volk na de bevrijding, weg te slepen. Onmiddellijk werd een k.p. ter plaatse gemobiliseerd, die zich bereid hield op het juiste ogenblik in te grijpen en de voorraad op vervalste papieren weg te halen. Een andere keer kwam mijn — helaas kort daarop gefusilleerde — vriend Paul Guermontprez mij berichten, dat de Raad van Verzet door stagnatie in het contact met Engeland in geldmoeilijkheden zat. Ik wendde mij met een openhartige mededeling tot enkele welbekenden uit de werkring van het kantoor, waardoor binnen twee dagen voldoende geld bijeen was om de moeilijkheden van de RVV te overbruggen. Tijdens de donkere winter 1944/45 was één ruk aan de bel van het kantoor van een onzer ondernemingen voldoende om het verlichtingsvraagstuk van de gehele verzetsgroep „Je Maintiendrai” op te lossen. Tenslotte. Kort voor mijn gevangenneming was ik betrokken bij een z.g. plakactie, waarbij een naar uiterlijke schijn „Duits” aanplakbiljet op de Amsterdamse muren zou verschijnen. Een der moeilijkheden was om aan voldoende kleefstof te komen, want er zouden in één nacht 4000 biljetten geplakt worden. Ook ditmaal was een enkele, door een voortreffelijke koerierster mondeling overgebrachte boodschap voldoende om vier balen „meel” uit de Zaanstreek binnen Amsterdam te krijgen. Mede dank zij deze balen kon de actie tevens over het gehele Gooi uitgevoerd worden. Als een aandenken aan onze

verzetsstrijd doe ik U als bijlage een exemplaar van het aanplakbiljet hierbij toekomen.

Finale.

Het einde van de belangrijkste werkzaamheden van het kantoor kwam na de befaamde dolle Dinsdag in September. De verbindingen brokkelden snel af en de werkzaamheid liep terug tot enkele persoonlijke besprekingen. De winter 1944/45 met zijn razzia's, hongertochten en tot een hoogtepunt stijgende verzetsstrijd brak aan. Op 26 October liet mijn vriend Mr. C. Vlot, een der kernfiguren van onze verzetsgroep in Haarlem het leven. Mede door het wegvallen van zijn werkkraft namen mijn illegale werkzaamheden dusdanig toe, dat ik niet meer bij machte was veel aandacht aan het kantoor te besteden. Voorzover de omstandigheden en zijn zeer kwetsbare leeftijd hem dit toelieten, heeft mijn medewerker Mr. A. Haakman getracht voor enkele ondernemingen, welke nog bereikbaar waren, wachtgeldregelingen tot stand te brengen. In November '44 zette Mr. F. H. A. de Graaff deze werkzaamheid alleen voort.

Er waren twee redenen, die nauw met elkaar samenhangen, waarom besloten werd het kantoor per 31 December 1944 (zie mijn rondschrijven van 28 December 1944) in zijn toenmalige vorm te liquideren.

Naar mijn opvatting vloeide uit het vrij sterke particuliere karakter, dat het kantoor verkregen had door het ontbreken van organisatorisch verband en toezicht, voort, dat tegenover de financiële bijdragen der ondernemingen een daarmede evenredige hoeveelheid diensten moesten worden gepresteerd. Uit deze overweging werd reeds in Januari 1944 tot een verlaging van de norm, waarmede de vergoedingen werden berekend, besloten. Van voorjaar 1942 tot September 1944 nam de omvang der werkzaamheden geleidelijk af, de kwaliteit daarvan echter steeg tegelijkertijd door de toeneming van het risico, dat de voortzetting van het werk na het verbod van de SD, in het bijzonder voor de niet-ondergedoken medewerker(sters), Mrs. Haakman, Nieboer en vooral mejuffrouw C. M. E. Duyf, met zich meebracht. Zo werd tot Sept. 1944 een volkomen te verantwoorden evenwicht behouden. Nadien vielen echter door de verbroken verbindingen de mogelijkheden tot het verrichten van diensten en daarmede de grondslag voor geldelijke vergoedingen weg, tenzij men het kantoor zou gaan beschouwen als een overbruggingsvorm van organisatorischen aard naar een nieuwe vredesorganisatie. Dit was uit den aard der zaak mogelijk, daar een belangrijk deel van de oude AWW, naast tal van nieuwe relaties, aan het kantoor verbonden waren.

Organisatorische problemen.

In de zomer 1944 nam het ontwerp voor de naoorlogse organi-

satie als „Stichting voor den Arbeid” vastere vorm aan. Naar mijn persoonlijke overtuiging voldeed dit ontwerp niet aan de behoeften, welke de naoorlogse tijd zou stellen. Als grootste bezwaren voorzag ik, dat een kans bestond dat de arbeidersleiders onder bepaalde omstandigheden hun mensen niet in de hand zouden kunnen houden, anderzijds dat het iedere regering — hoe deze ook zou worden samengesteld — onmogelijk zou zijn de Stichting meer dan een adviserende stem toe te kennen. In wezen zou de Stichting bij vooroorlogse toestand vergeleken niet meer dan een aantal organisatorische verbeteringen kunnen brengen en mitsdien volgens mijn toenmalige inzichten, welke sedertdien overigens niet gewijzigd zijn, niet voldoen aan de eisen des tijds.

Bij deze stard van zaken kon ik geen verantwoordelijkheid op mij nemen voor de organisatorische overbrugging van de periode, welke ons nog van het einde der vijandelijkheden scheidde. Het aanvaarden van geldelijke steun zou verplichtingen op mij leggen, welke ik niet zou kunnen nakomen, omdat ik mij niet als de geschikte man beschouwde een organisatie voor te bereiden en op te bouwen, welke naar mijn mening in sociaal-politiek zin niet zou voldoen. Anderen, ofschoon mijn inzichten omtrent de Stichting van den Arbeid niet delend, konden deze motivering mijnerzijds begrijpen, zodat in onderling overleg besloten werd het kantoor in zijn bestaande vorm per 31 December 1944 te liquideren, terwijl Mr. F. H. A. de Graaff daarna een beroep op de bereikbare ondernemingen zou doen om de nodige financiële steun te verkrijgen teneinde na de winterslaap-periode de organisatorische wederopbouw aan te kunnen vangen.

Na het voorgaande zal aan de meesten Uwer de ontwikkeling van zaken en het rondschrijven van 28 December 1944 duidelijk zijn. Na de bevrijding ben ik uiteraard niet gekend in de maatregelen, welke tot wederoprichting van de AWV binnen het kader van de Stichting van den Arbeid leidden, noch in de zaken, welke het secretariaat van de AWV thans bezighouden.

Ten aanzien van het archief over de jaren 1942-1944 kan ik U mededelen, dat dit voor zover het algemene zaken en tot de nieuwe organisatie toegetroden ondernemingen betreft, in bruikleen is afgestaan aan de AWV in wederoprichting. Het voormalige geheime archief (NAF-kwesties, arbeidsinzet, enz.) blijft onder onze be rusting, mede in verband met het feit, dat de hierin liggende stukken als bewijsmateriaal bij eventuele bedrijfszuiveringsprocedures dienst kan doen.

Medewerkers.

Ik mag niet nalaten een bijzonder woord van erkentelijkheid te wijden aan mijn directe medewerker(sters) uit deze jaren, die naar kracht en begaafdheid hun dikwijls moeilijk werk verrichten.

Het waren Mej. Mr. S. Nieboer en Mr. A. Haakman, die mij terzijde stonden. Laatstgenoemde was zo vriendelijk een door mij — met zijn medewerking — verzorgd commentaar op de loonregelingen van de zuivelindustrie en het melkinrichtingbedrijf op zijn naam te doen verschijnen. Dit was op dat tijdstip om tactische redenen noodzakelijk. Zelf verzorgde hij een soortgelijk commentaar voor de textielindustrie. Van de werkzaamheden, welke door Mej. S. Nieboer werden verricht, wil ik in het bijzonder een „ongeoorloofde” enquête over het loon- en salarispeil in de Groot-handel voor IJzerwaren en aanverwante artikelen (Gijmaa) noemen. Deze enquête werd voorafgegaan door een classificatie van de arbeidskrachten en had ten gevolge, dat officieus minimum loon- en salarissen konden worden gegeven waaraan de bedrijven in deze handelstak moesten voldoen. Voor het overgrote deel aanvaardden de geënquêteerde bedrijven de gestelde minima, zodat buiten den Gemachtigde voor den Arbeid om, geheel vrijwillig een minimum-loon- en salarisregeling tot stand kwam. Op zichzelf is dit een aardige illustratie van de wijze waarop het kantoor in die dagen kon werken.

Ook de beide typistes — thans Mevr. H. Boomsma-Huykman en Mevr. J. Overijnder-Ridderinkhof — die zeer vertrouwelijke correspondentie en stukken te verwerken kregen, mogen niet onvermeld blijven. Hun „ambtsgeheimen” — en dat waren er niet weinige — hebben zij steeds zorgvuldig bewaard. Met grote erkentelijkheid denk ik aan hun medewerking ook als koeriersters, terug.

Voor de wijze, waarop Mej. C. M. E. Duyf het kantoor en mij persoonlijk gedragen en gestuwd heeft, zijn woorden niet voldoende. Zij was van al mijn werkzaamheden en van het wel en wee van iedere onderneming precies op de hoogte, had alle „bezwarende” stukken en correspondentie onder haar hoede en wist welke vernietigingen en andere maatregelen genomen moesten worden ter beveiliging van de aangesloten ondernemingen bij onraad. Zij wist ook, dat zij daar persoonlijk onvermijdelijk het slachtoffer van zou worden, doch dit deed aan haar ambitie niets af. Zij was buitendien betrokken bij een bestelling van springstoffen uit het Zuiden, kende en regelde mijn meest illegale en gevaarlijke contacten, liet als er gevaar in het verschiep was niets aan een ander over, doch ging zelf op reis. Als haar handtasje kon vertellen van de inhoud, die daarin somtijds vervoerd werd, zou de lange lijst de indruk wekken van een museumcatalogus van illegale arbeid. Zij gaf hart en ziel aan de werkzaamheden van het kantoor, doch was tevens de vriendin, die onmiddellijk op het tapijt verscheen als er klappen vielen, als mijn dapperste vrienden uit de illegaliteit — die zij allen ook persoonlijk had leren kennen — gefusilleerd werden. Zij was het tenslotte die ervoor zorgde, dat —

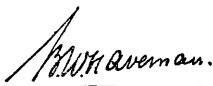
toen het mijn beurt dreigde te worden — anderen geen risico behoefden te lopen om mijn wasgoed in de gevangenis te bezorgen. Jarenlang heeft zij dag in, dag uit spanningen doorgemaakt. Spanningen, welke anderen dan ik, niet steeds begrepen, omdat zij niet op de hoogte waren. Want zwijgen kon Mej. Duyf als geen ander. Dat er na de bevrijding een reactie is ingetreden, welke ook haar gezondheid heeft aangetast, is, naar ik van harte hoop, het laatste offer dat zij voor haar prachtige werk in bezettingstijd behoeft te brengen. Mocht gij U geroepen voelen iemand van het Haarlemse kantoor hulde of blijken van erkentelijkheid te brengen, dan is er maar een, tot wie gij U met recht kunt wenden. Dat is Mej. C. M. E. Duyf, Floraplein 5, Haarlem. Zij verenigde in zich de beste traditie van het kantoor, die van Mr. Noback, en de meest onbuigbare Nederlandse verzetswil t.o.v. de Duitsers en hun handlangers.

Ik moge eindigen U allen hartelijk te danken voor het vertrouwen, dat U door Uw samenwerking met ons kantoor ook aan mij hebt willen schenken. Doch niet minder voor de grote bewijzen van persoonlijke vriendschap, welke ik van velen Uwer door deze jaren heen en wel zeer in het bijzonder tijdens de laatste winter en na mijn bevrijding uit de gevangenis heb mogen ondervinden. Ik zal geen namen noemen om het gevaar te ontgaan, dat ik enkelen zou kunnen vergeten. Na deze jaren hoop ik de vriendschap van velen Uwer als een kostbare winst met mij mede te mogen blijven dragen.

Tenslotte. Het spreekt vanzelf, dat ieder Uwer voor individuele vraagstukken ook in de toekomst een beroep op mij zult kunnen doen. Zomin als ik de band, die mij in de bezettingsjaren aan U verbond, zal kunnen vergeten, daar deze mij de basis verschaftte om zonder materiele zorgen jaren lang ondergedoken en illegaal werkzaam te zijn, zomin zal ik U tevergeefs een beroep op mij laten doen als gij meent, dat ik U bij Uw moeilijkheden zou kunnen helpen. Weloverwogen schreef ik „individuele problemen”, daar ik zelfs de geringste schijn, dat mijn werkkamer met de organisatie, welke in Haarlem in het kader van de „Stichting van den Arbeid” opgebouwd wordt, zou kunnen of willen concurreren, wil vermijden. Deze werkkamer staat immers open voor ieder, ongeacht of hij ondernemer, arbeider, oud-illegaal werker of „alleen maar” vriend is.

Intussen, met de meeste hoogachting, steeds gaarne

Uw

A.W.H. Overman.

